

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМ. М.С.ГРУШЕВСЬКОГО

На правах рукопису

ДАНИЛЕНКО Василь Михайлович

УКРАЇНА В НАУКОВИХ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ
ЗВ'ЯЗКАХ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН (1950-80-і рр.)

07.00.02 - Всесвітня історія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Київ 1995

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України

Науковий консультант - член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор
СОХАНЬ Павло Степанович

Офіційні опоненти: член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор
ЄВТУХ Володимир Борисович

доктор історичних наук, професор,
Заслужений діяч науки України
КУЛИНИЧ Іван Маркович

доктор історичних наук
ТКАЧЕНКО Василь Миколайович

Провідна організація: Чернівецький державний університет.

Захист відбудеться "29" червня 1995 р.
об "11" годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.43.01 по
захисту дисертацій в Інституті української археографії та
джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України за адресою:
254050, Київ, вул.Пугачова, 12/2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту
української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського
НАН України,

Автореферат розісланий "26" травня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Могуч

Тодійчук О.В.

I. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність теми. Всебічні зв'язки між народами України і східноєвропейських країн мають давні історичні традиції. Вони особливо посилились у сфері політичного, економічного й духовного життя в останні півстоліття. Зі створенням Ради Економічної Взаємодопомоги економічний і науковий потенціал УРСР так чи інакше підпорядковувався виконанню завдань, поставлених перед цією організацією. Розпад східноєвропейських економічного й військово-політичного блоків зумовлює критичне переосмислення еволюції співробітництва їх учасників.

Здобуття у 1991 р. незалежності поклало початок новому етапу реалізації загальнолюдських прагнень українського народу і разом з тим висунуло проблеми, долати які можливо лише з урахуванням досвіду як далекого, так і недавнього минулого. Однією з таких проблем є міжнародні наукові та науково-технічні зв'язки України. Від поглибленого вивчення й узагальнення набутого в минулі роки досвіду багато в чому залежить визначення місця й ролі незалежної України у світовому співтоваристві. Проблема обіймає чимале коло питань. Відповіді на них можуть стати важливою частиною нової парадигми української історичної науки.

Незважаючи на штучність теорії й практики будівництва відносин "нового типу", обмеженість законами колишнього Радянського Союзу дій України на міжнародній арені, співробітництво зі східноєвропейськими країнами розвивалося, і його уроки можуть бути корисними для формування нового господарського механізму та переходу до ринкових відносин.

Предметом дослідження є міжнародні наукові й науково-технічні зв'язки України в контексті співробітництва східноєвропейських країн у 1950-80-х рр. їх досвід, проблеми й уроки. Історія Ради Економічної Взаємодопомоги почалася у січні 1949 р. і завершилася на початку 1991 р. За непотрібністю РЕВ припинила свою діяльність, але її функціонування і вплив на життєдіяльність народів Радянського Союзу, ряду країн Європи, Азії і Америки є історичним фактом. До уваги беруться також економічні й науково-технічні зв'язки Югославії з країнами-членами РЕВ, зокрема з Радянським Союзом, Україною. Досвід Югославії свідчить, як можна вести тісне економічне й науково-технічне співробітництво з окремими країнами і їхніми угрупованнями, уникаючи політичної залежності.

Об'єктами вивчення і наукового аналізу є обсяг, форми, напрями, тенденції, механізм здійснення і ефективність міжнародних наукових та науково-технічних зв'язків України. Вони розглядаються на тлі тих широких економічних і політичних процесів, що відбувалися у східноєвропейських країнах і вважалися істинними і вирішальними не тільки для них, але й для усього світу. Наскільки це відповідало дійсності, інакше кажучи, наміри і реалії, гасла і конкретні справи економічної і науково-технічної політики східноєвропейських країн також становлять об'єкт дисертаційного дослідження.

1950-80-і роки - хронологічні рамки дисертації - досить показові для характеристики СРСР, України радянської доби, країн соціалістичного табору. Це десятиліття існування радянської імперії і блоків східноєвропейських країн, роки подальшого розгортання і

завершення своєрідного соціального експерименту в міжнародних масштабах.

Перші повоєнні роки були періодом відбудови економіки і Радянського Союзу, і країн Центральної та Південно-Східної Європи. Відбувався процес становлення, в першу чергу політичного, ряду держав, їх зовнішньополітичної і економічної орієнтації. Створення РЕВ відіграло значну роль у закріпленні зовнішньоекономічного курсу співдружних СРСР країн, а подальша діяльність Ради склала економічну основу політичної єдності.

1950-60-і роки розмежували сили в соціалістичному таборі, створили видимість дієвості соціалістичних принципів. Виробництво в країнах РЕВ розвивалось екстенсивним шляхом. Порівняно з довоєнним рівнем в економіці і соціальній сфері були певні досягнення. Багато зусиль докладалося для розв'язання проблем науково-технічного прогресу, але наростаюче відставання від країни іншої суспільної системи стало очевидним передусім саме в цій галузі.

На початку 1970-х рр. перед східноєвропейськими країнами гостро постало завдання переведення економіки на шлях інтенсивного розвитку. Вирішальними чинниками мало стати використання досягнень науки і техніки, нових технологій, співробітництво, соціалістична інтеграція. Десятиліття минули в безплідних пошуках виходу з економічного тупика, куди все більш заводила політика правлячих комуністичних партій. Крах ілюзій виходу з глухого кута за допомогою другорядних реформ в економіці, зміни політичних гасел зумовили визрівання глибинних соціальних і економічних процесів у східноєвропейських країнах, у їх міжнародних відносинах, які логічно завершилися на зламі 1980-90-х років.

Утворення Української держави відкрило новий етап в історії українського народу. Разом з цією історичною подією настав час вирішення нагромаджених раніше соціально-економічних, політичних і міжнародних проблем за відсутності будь-якого досвіду переходу від тоталітарного суспільства у складі унітарної держави до демократичних засад у національних кордонах.

Метою проведеної пошукової роботи є комплексний аналіз і узагальнення досвіду наукових та науково-технічних зв'язків України і східноєвропейських країн в період 1950-80-х років.

Із визначення мети, яка не містить а ригіди оцінок і висновків, випливає ряд завдань, продиктованих логікою дослідження проблеми:

- показати рівень розробленості в науковій літературі питань з історії наукових та науково-технічних зв'язків України і східноєвропейських країн у другій половині ХХ ст., дати об'єктивну і виважену оцінку радянській історіографії проблеми та публікаціям у східноєвропейських країнах, розкрити науковий доробок фахівців з української діаспори і ступінь вірогідності відповідних праць інших зарубіжних авторів, з'ясувати перспективи вивчення проблеми;

- дати розгорнуту характеристику писемних джерел, які дозволяють розкрити проблему, виявити прогалини у формуванні й використанні архівних фондів, шляхи розширення джерельної бази подальших досліджень міжнародних зв'язків України;

- простежити процес становлення дво- та багатостороннього співробітництва східноєвропейських країн, розглянути теоретичні та організаційно-правові засади діяльності РЕВ і їх реалізацію на практиці;

- розкрити механізм здійснення міжнародних наукових та науково-технічних зв'язків України, його функціональність в конкретній політичній системі;

- показати процес переорієнтації зовнішньоекономічної та науково-технічної діяльності країн Східної Європи, використання з цієї метою матеріальних ресурсів і наукового потенціалу України;

- простежити еволюцію наукового та науково-технічного співробітництва східноєвропейських країн, взаємозв'язок і взаємозалежність їх внутрішньої і зовнішньої політики, вплив ідеології на визначення господарських завдань і пріоритетів у міжнародних економічних відносинах;

- виявити причини наростання кризових явищ у співробітництві східноєвропейських країн, занепаду і краху Ради Економічної Взаємодопомоги;

- з'ясувати основні чинники науково-технічного розвитку України у складі СРСР, які визначали особливості міжнародних зв'язків науковців України;

- у контексті співробітництва східноєвропейських країн дослідити основні напрями і форми наукових і науково-технічних зв'язків України, їх ефективність, порядок здійснення, вплив на соціально-економічний розвиток, розкрити позитивне і негативне у співробітництві, досвід, проблеми і уроки, що впливають з його наслідків;

- на основі матеріалів дисертації дати загальну оцінку співробітництва в рамках РЕВ, взаємозв'язків УРСР і східноєвропейських країн і розробити рекомендації, які з погляду історика слугуватимуть ефективнішому використанню науково-технічного

потенціалу України та його інтеграції у світову економіку на сучасному етапі історичного розвитку.

Виконанню поставлених завдань і досягненню мети підпорядкована методологія дослідження. Вона базується на принципах історизму, об'єктивності й плюралізму і зорієнтована передусім на обґрунтування і захист загальнолюдських універсальних цінностей. Важливе значення має усвідомлення єдності світу, можливість і необхідність мирного співіснування і взаємовигідного співробітництва держав різних рівнів суспільного розвитку, різних економічних укладів. Притаманні багатьом попереднім працям, у тому числі й автора даного дослідження, класовий підхід і національний нігілізм суттєво шкодили дослідницькій роботі, бо неминуче змушували до схематизації історії, програмували висновки, вели до відчуження від іноземних наукових шкіл.

Специфіка методології дослідження полягає в тому, що окремі його складові перебувають на стику історичних та інших галузей знань. Це визначило загальний напрям дослідження, обсяг і види використаних джерел, науково-довідковий апарат, історіографічний аналіз, сутність концептуальних положень і висновків. В роботі використані предметно-хронологічний, структурно-системний та історико-порівняльний методи.

Проблема міжнародних науково-технічних зв'язків радянської України у 1950-80-х рр. не є штучно вирваною з контексту історії. Вона наповнена конкретним змістом, має свої витoki, тенденції розвитку, внутрішні суперечності, логічне завершення, соціальні й економічні наслідки. В роботі превалує критичний підхід до

висвітлення проблеми. Це позначилось і на понятійному апараті дисертації.

Новизна дисертації. Бачення проблеми має не абстрактний, а конкретно-історичний характер. У дисертації показано, як Радянський Союз з політичних міркувань домігся зовнішньоекономічної переорієнтації, причому не завжди економічно виправданої, східноєвропейських країн на власну економіку, власні ресурси і науково-технічний потенціал і як з цією метою використовувалась Україна. Автор намагався з незалежних позицій дослідити процес формування механізму і структури міжнародних наукових і науково-технічних зв'язків України, специфіку науково-технічного розвитку республіки у складі Радянського Союзу. У праці не ставилось завдання розглянути лише негативний або позитивний досвід. Абстрагуючись від тотальної пропаганди досягнень і досконалості системи у минулі часи, автор прагнув об'єктивно розкрити проблеми взаємодії України і східноєвропейських держав, вважаючи, що у посткомуністичний період важливо всебічно осягнути минуле, щоб зробити правильні висновки для майбутнього.

Дана праця є багатоплановим дослідженням понад сорокарічної історії наукового й науково-технічного співробітництва східноєвропейських країн і ролі в ньому радянської України. Цієї теми торкалися також історики та економісти з української діаспори. Але вони мали досить обмежену документальну базу досліджень. Натомість радянські вчені, маючи у своєму розпорядженні ширше коло джерел, змушені були керуватись партійними настановами, замовчувати або фальшувати багато сторінок історії радянської економіки, історії міжнародних відносин та ін. Роль СРСР у

формуванні однотипної і уніфікованої соціально-економічної системи східноєвропейських країн, силові методи впливу, наслідки соціалістичного господарювання і взаємного співробітництва, ігнорування національних інтересів народів, крайня політизація економічних зв'язків - ці та інші питання можуть нарешті вивчатись на суто наукових засадах.

В дисертації детально розглянуто джерельну базу вивчення міжнародних наукових та науково-технічних зв'язків України в 1950-80-і рр. Її значне розширення стало можливим завдяки подоланню атмосфери секретності у гуманітарних науках, обмеженню спецховів і відкриттю унікальних архівних документів для їх використання дослідниками.

Новим є концептуальний підхід до висвітлення проблеми. Вона розглядається як цілісна і з позицій української державності. У ній враховуються стратегічні інтереси українського народу, що було неприпустимим у радянську добу, і через цю призму вивчаються різні аспекти взаємовідносин України з країнами соціалістичного табору в 1950-80-і рр.

Наукова апробація дослідження. Результати наукових пошуків поетапно доповідалися й обговорювалися на засіданнях відділу історії міжнародних зв'язків України Інституту історії України, відділу вивчення та публікації зарубіжних джерел з історії України Інституту української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України, використовувалися під час стажування в Інституті слов'янознавства і балканістики АН СРСР у 1991 р. Окремі положення й висновки були апробовані автором на Міжнародному з'їзді славистів (вересень 1983 р., м.Київ), виголошувалися на X

Республіканській славістичній конференції (травень 1987 р., м.Одеса), союзно-республіканській науково-практичній конференції "Загальноєвропейське співробітництво і союзні республіки", організованій Міністерством закордонних справ СРСР, МЗС УРСР і Академією наук УРСР (лютий-березень 1990 р., м.Київ), Міжнародній науковій конференції "Слов'янський світ - єдність і багатоманітність", організованій Російською академією наук (травень 1994 р., м.Володимир).

Основні положення дисертації і фактичний матеріал висвітлено у трьох монографіях, ряді наукових статей, брошурі, розділі колективної монографії, опублікованих тезах доповідей і повідомлень на наукових конференціях.

Практичне значення дисертації. Зміст дисертації розкриває невідомі та маловідомі сторінки повітньої історії східноєвропейських країн і особіно України. Із змісту дослідження випливає необхідність нового прочитання історії міжнародних зв'язків України. Матеріали дисертації можуть бути використані при підготовці нових спеціальних і узагальнюючих праць, для проведення нових досліджень, у лекційній роботі. Розв'язання сукупності кардинальних завдань дозволить створити цілісну концепцію соціально-економічної й політичної історії України.

Коло піднятих у дисертації проблем, узагальнення історичного досвіду спілкування вчених і спеціалістів України і східноєвропейських країн може становити практичний інтерес для безпосередніх організаторів і учасників міжнародних наукових і науково-технічних зв'язків Української держави.

Відповідно до концепції, мети, завдань та методології дослідження обрано структуру дисертації. Вона складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури.

У вступній частині подано загальну характеристику роботи.

У першому розділі йдеться про історіографічну та джерельну базу дослідження.

Українська радянська історіографія співробітництва країн соціалістичного табору і в цьому контексті - ролі України у міжнародних зв'язках - мала ряд особливостей, які впливали із статусу України у складі Радянського Союзу. Перші видання, які узагальнювали досвід економічних країн соціалістичного табору, наголошуючи на ролі СРСР в економічному розвитку східноєвропейських країн, з'явилися у 1950-і рр. в Москві. Українські історики тоді ще не піднімали подібних проблем. Виняток становить невелика пропагандистська брошура М.Н.Іваницького.¹ Для висвітлення проблеми деякий інтерес мають наведені в ній дані про відвідання України іноземними делегаціями у 1951-1956 рр., серед яких було немало учених і спеціалістів.

Наближеність проблеми до поточних часів зумовила періодичні публікації в Україні фахівців, причетних до організації зовнішньоекономічних, наукових та науково-технічних зв'язків. Останні тривалий час не виділялись як самостійна форма співробітництва східноєвропейських країн і матеріал фрагментарно

¹ Іваницький М.Н. Братерські зв'язки і співробітництво Радянської України з країнами народної демократії. - К., 1957.

висвітлювався серед сукупності інших фактів. Маючи в своєму розпорядженні документи, часто недоступні професійним науковцям, завідуючи відділами Держплану УРСР Д.Вовко та А.Кочубей опублікували статті¹. Через тривалі труднощі з використанням архівів Держплану УРСР їх пізніше активно використовували як джерело для власних досліджень українські історики. Цими та іншими публікаціями було задано тон висвітленню проблеми: показ переваг соціалістичного господарювання в СРСР і співробітництва країн соціалістичного табору, возвеличення найменших досягнень в економічній та науково-технічній галузях співробітництва, зведення ролі України до постачальника експортної продукції і споживача імпортованих товарів. Апологетика економічної системи соціалізму, загальні проблеми якої майже монополюю вивчались у Москві, дістала вираження в монографії С.Журби.²

Період хрущовської відлиги і розширення зовнішніх зв'язків України внаслідок децентралізації народного господарства з допомогою раднаргоспів позначився на праці І.М.Кулиннича та І.А.Петерса.³ Вперше українські історики торкнулися складної

¹Вовко Д. Розширення зовнішніх економічних зв'язків Радянської України з зарубіжними країнами // Економіка Рад.України. - 1959. - № 4. - С.54-59; Кочубей А. Економічні зв'язки Української РСР та перспективи їх розвитку // Там же. - 1962. - № 2. - С.10-14.

²Журба С. Закономірності економічного розвитку світової системи соціалізму. - К., 1963.

³Кулиннич І.М., Петерс І.А. Економічне співробітництво Української РСР з країнами соціалізму. - К., 1962.

проблеми і спробували спокійно і доказово, без пропагандистських штампів розкрити для масового читача основні форми і напрями зовнішньоекономічних зв'язків України, повніше показати і підкреслити роль українського народу у відносинах з країнами Східної Європи. Однак праця охоплювала невеликий період 1959-1961 рр. і у своїх узагальненнях не виходила за дозволені політичними умовами межі. А втім це було суттєвим зрушенням в історіографії проблеми.

Тим часом провідні радянські інститути опрацьовували нові пласти з історії та сучасності країн соціалістичного табору. Вони публікували недосяжний для периферійних науковців загально-союзний матеріал, інколи для різноманітності вкрапляючи і місцеві дані. Безпосередньо науково-технічне співробітництво східно-європейських країн вивчав С.І.Степаненко.¹

Підсумком тривалої дослідницької діяльності колективу науковців України стала монографія "Украинская ССР и зарубежные социалистические страны"(К., 1965). Питання наукового і науково-технічного співробітництва висвітлювалися у розділах, підготовлених І.М.Кулиничем, С.М.Пархомчуком, І.А.Петерсом, П.С.Соханем. Книга, насичена оригінальним фактичним матеріалом, була помічена і на Заході, хоча там її використовували з метою, прямо протилежною задумам видавців. Український дослідник з Канади М.Сосновський відсилав своїх читачів до цієї праці, щоб вони переконались, яка справжня вартість твердження про активну зовнішню політику

¹Степаненко С.И. Научно-техническое сотрудничество социалистических стран. - М., 1962; його ж: Международное сотрудничество в области науки и техники. - М., 1985.

України і яку роль УРСР фактично відіграє у міжнародному спілкуванні, точніше "тільки у системі советського блоку".¹

Історіографія в українській діаспорі розвивалася іншими шляхами. З даної проблематики фахівці готували праці, спираючись переважно на дослідження, проведені і опубліковані в Україні, а також на офіційні радянські джерела. В "Українському збірнику", який видавав Інститут для вивчення історії та культури СРСР (м.Мюнхен), опублікували відповідні статті С.Процюк, Є.Гловінський, А.Поплюйко.² У них не було сумнівів щодо колоніального визиску України, для якої членство в СРСР коштувало надто дорого. Цю тезу активно розробляли також Д.Андрієвський і Д.Соловей.³ Становище

¹ Сосновський М. Україна на міжнародній арені. 1945-1965. Проблеми і перспективи української зовнішньої політики. - Торонто - Оттава, 1966. - С.40.

² Процюк С.Ю. Принципи планового господарства в СРСР і їх здійснення в Україні // Український збірник. - Мюнхен, 1954. Кн.1. - С.95-105; Гловінський Є. Фінанси Української РСР в системі фінансів СРСР // Там же. - 1955. - Кн.2. - С.9-25; його ж: Українські зовнішні економічні зв'язки // Там же. - 1960. - Кн.17 - С.27-45; Поплюйко А. Економіка сучасної України // Там же. - 1956. - Кн.5. - С.19-70.

³ Андрієвський Д. Російський колоніялізм і советська імперія. - Париж, 1958; Соловей Д.Ф. Україна в системі советського колоніялізму. - Мюнхен, 1959.

української економіки та науки досліджували Б.Винар, В.Голубничий, І.Лисяк-Рудницький.¹

З 1960-х рр. учені-історики в радянській Україні розгортають фронтальне вивчення зв'язків УРСР з східноєвропейськими країнами. Виходять монографії та колективні праці про зв'язки України з Болгарією (автор - П.С.Сохань), НДР (І.М.Кулинич), Польщею (І.Ф.Євсєєв), Румунією (С.М.Пархомчук), Угорщиною (І.М.Гранчак - автор і керівник авторського колективу). Перші висновки щодо дослідження даної проблематики зробив А.В.Санцевич². Високо оцінивши рецензовані праці, він вказав на їх окремі недоліки: відсутність характеристики використаних архівних матеріалів, історіографічного огляду, узагальнень, поверхові екскурси в минуле, порушення хронологічної послідовності. Автори публікацій "часто наводять дані загалом по Союзу" і таким чином "не завжди повністю розкривається частка України". Важливе методологічне значення зберігає і на сьогодні опублікована в 1967 р. стаття Ф.П.Шевченка "Про суд історії"³.

¹ Винар Б. Українська промисловість. - Париж - Нью-Йорк - Мюнхен, 1964; Голубничий В. Три лекції про економіку України. - Мюнхен - Нью-Йорк, 1969; Лисяк-Рудницький І. До стану української науки в СРСР. // Сучасність. - 1964. - № 7. - С.80-86.

² Санцевич А.В. Українська радянська історіографія про післявоєнні зв'язки УРСР із зарубіжними країнами // Укр.іст.журн.- 1967. - № 2. - С.134-140.

³ Шевченко Ф.П. Про суд історії // Там же. - С.45-54.

Певним внеском в історіографію проблеми стала праця науковців Київського університету та Інституту історії АН УРСР, присвячена науково-культурному співробітництву між радянською Україною і країнами Східної Європи¹. На підставі узагальнення значної кількості архівних матеріалів різних міністерств, інститутів, товариств та інших установ автори прийшли до висновку про взаємовигідність наукових і культурних зв'язків, їх корисність для збагачення культури народів країн соціалістичного табору.

У 1970-80-х рр. українська радянська історіографія поповнилася новими працями. Наукові та науково-технічні зв'язки України з східноєвропейськими країнами у 1966-1970 рр. дістали більш повне висвітлення з виходом у світ монографії колективу авторів на чолі з доктором історичних наук І.М.Мельниковою.² На той час це була єдина праця, в якій узагальнювався досвід України і вперше було показано її реальну частку у різних формах науково-технічного обміну УРСР з східноєвропейськими країнами. Ця праця ґрунтувалася на архівних даних Держплану УРСР і, що особливо важливо, - Державного комітету по науці і техніці при Раді Міністрів СРСР. Автори монографії І.М.Кулинич, І.М.Мельникова, П.С.Сохань стали лауреатами почесної іменної премії АН УРСР.

¹Вклад Української РСР у науково-культурне співробітництво Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами. - К., 1970.

² На магістралях дружби і братерства. Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами (1966-1970 рр.). - К., 1974.

Продовжуються дослідження різних проблем двосторонніх відносин УРСР з окремими країнами Східної Європи. Конкретні питання вивчали Л.Д.Васильєва, С.В.Відилянський, Б.В.Грановський, І.Т.Лісевич, В.В.Павленко, В.Ф.Репринцев, В.І.Худанич, О.Н.Чекаленко, О.В.Шевченко та ін. Системні дослідження проводились у ділянці українсько-болгарського співробітництва. Зростала кількість публікацій, які в різних аспектах, але з єдиних методологічних позицій висвітлювали зв'язки, в тому числі й наукові, прикордонних областей, поріднених міст України й східноєвропейських країн (П.М.Калениченко, В.П.Колесник).

Завдяки діяльності фахівців в Україні у науковий обіг вводилася велика кількість нового фактичного матеріалу, узагальнювався позитивний досвід, хоча й повільно, йшов процес поширення історичних знань і розвитку української історичної науки.

Розрахунки фахівців діаспори, викладені у зарубіжних наукових виданнях, свідчили, що доля України в науковому потенціалі СРСР не є такою, якою вона повинна б бути за кількістю населення та питомою вагою народного господарства. Причиною цього була надмірна централізація наукової діяльності на російських землях і передусім у Москві - централізація навмисна і запланована¹. В інших

¹ Процюк С. Негативи централізованого управління економікою // Сучасність. - 1972. - № 6. - С.77-93.

українознавчих студіях за кордоном розкривався стан науки в Україні через призму нестримної русифікації.¹

Надбання у розробці проблем наукових та науково-технічних зв'язків мають, учені східноєвропейських країн. Відповідні праці друкувались у державних та партійних видавництвах, на сторінках місцевих партійних органів, журналу комуністичних і робітничих партій "Проблемы мира и социализма", в інформаційному бюлетені "Экономическое сотрудничество стран-членов СЭВ", у спільному часописі "Современная высшая школа", що виходив у Варшаві. У дослідженнях вчених східноєвропейських країн питання взаємозв'язків з Україною висвітлювались епізодично, оскільки УРСР ніколи не виділялась самостійною ланкою "співдружності". Зарубіжні вчені керувались історичними, геополітичними й економічними міркуваннями й міжнародно-правовими нормами.

З цих же причин не розглядали Україну потенційно незалежною державою професійні політики та науковці Заходу. Це переконливо довів у своєму дисертаційному дослідженні Є.Є.Камінський на прикладі політики США в українському питанні.² Західні автори, як підтверджують і їх власні дослідження, вивчали Україну з російської точки зору. Для них Україна радянської доби була частиною СРСР

¹ Кравців Б. Прогресування русифікації в Українській РСР // Сучасність. - 1972. - № 10. - С.67-74; Купчинський Р. Русифікація технічних видань УРСР // Сучасність. - 1973. - № 2. - С.112-114.

² Камінський Є.Є. Політика США в українському питанні (1917-1990 рр.) / Автореф. дис. ... докт. іст. наук. - К., 1993. - С.33.

або просто Росії, а український народ асоціювався з російським.¹ Висновки вчених країн Заходу щодо науково-технічних зв'язків східноєвропейських країн (Р.Хатчінгс, Р.Кемпбелл, Е.Залескі, Х.Вінерт та ін.) полягали в тому, що соціалістичний суспільний лад та властиві йому методи господарювання не дозволяють ефективно розвивати науку і техніку; між країнами РЕВ і державами Заходу зростає технологічний розрив; нарощування зв'язків з індустріально розвиненими державами неминуче знижуватиме престиж співробітництва східноєвропейських країн, підштовхуватиме національні рухи і розпад системи.

Адепти соціалістичної системи вбачали вихід у прискоренні науково-технічного прогресу, проведенні реформ, які б не зачіпали основ існуючого ладу. З розвідками про шляхи прискорення НТП і перебудови РЕВ виступили науковці різних країн соціалістичного табору.² На необхідність глибокого осмислення і об'єктивного

¹ Saunders D. What Makes a Nation a Nation? Ukrainians since 1600 // *Ethnik Studies*. - 1993. - N 10. - Pp.101, 105.

² Див. напр.: Бутенко А.П. Революционная стратегия обновления социализма // *Советское славяноведение*. - М., 1987. - № 5. - С.7-18. Димова Р. По вълпроса за переустройството на СИВ // *Международни отношения*. - 1990. - № 5. - С.39-47. Wyszomirska-Kuźmińska O. Współpraca naukowo-techniczna między krajami-członkami RWPG // *Biuletyn informacyjny. Instytut Krajow Socjalistycznych PAN*. - Warszawa. - 1988. - № 4. - С.100-111. Klimešová M., Šlancarová H. *Vědeckotechnická spolupráce členských států RVHP (vybrané problémy)*. - Praha, 1989.

вивчення процесів, які відбувалися в світовому господарстві, акцентували увагу в своєму дослідженні О.В.Гаврилюк та А.П.Румянцев.¹ На зламі 1980-90-х рр. представники східно- та західноєвропейських країн погодилися у висновках про причини розпаду соціалістичної системи і перспективи вирішення економічних та соціальних проблем.² Знайшлося місце і проблемам України у новій Європі.³

Аналізуючи витoki національних антагонізмів у кожній з країн Східної Європи, З.Бжезинський підкреслював, що ці країни практично не мають досвіду взаємного співробітництва, оскільки стосунки між ними упорядковувались по вертикалі з Москви.⁴

¹ Гаврилюк О.В., Румянцев А.П. Економічна інтеграція в сучасному світі. - К., 1991.

² Csaba L. Europa Wschodnia: anatomia upadku systemu // Sprawy międzynarodowe. - Warszawa. - 1991. - N 2. - S.67-74; Bychholz A. Vom Niedergang des Marxismus-Leninismus. Transformationen von Ideologie und Bewußtsein in der Sowjetunion // Osteuropa. - Stuttgart. - 1991. - N 3. - S.219-235; Horn H. Der Kollaps des Kommunistischen Herrschaftsystems in der Sowjetunion. Ursachen und Folgen // Ibidem. - 1991. - N 1. - S.33-43.

³ Lüdemann E. Bewegung in der Ukraine - von der "Ukrainisierung" zur Unabhängigkeit // Ibidem. - 1990 - N 9. - S.833-848; Alexandrova O. Die Ukraine in Ostmitteleuropa: Bindeglied zwieschen Ost und West? // Europa Archiv. Bonn - 1992. - N 18. - S.535-544.

⁴ Brzezinski Z. Post-Communist Nationalism // Foreign Affairs. - N.-J., 1989. - N 5. - S.1-25.

Певна еволюція відбулася у поглядах вчених української діаспори. Коли в другій половині 1980-х років з'явився реальний шанс для здобуття Україною незалежності, вони активізували наукові пошуки шляхів виходу з кризи і налагодження широких міжнародних зв'язків республіки. Ще у 1970-х рр. В.Голубничий проаналізував економічну інтеграцію східноєвропейських країн з урахуванням специфіки централізованого планування.¹ Він стверджував, що Україна володіє багатьма паливно-сировинними ресурсами, яких потребують європейські країни, а в деяких галузях Україна могла б бути монополістом. Б.Гаврилишин прямо ставив питання про необхідність збереження зв'язків з Росією та східноєвропейськими країнами і поетапну "європеїзацію" української економіки.²

І.Коропецький звернув увагу на те, що західні дослідники радянської економіки цікавляться розподілом прав між державою та підприємствами, не надаючи значення проблемі розподілу прерогатив між союзом і республіками. Тим часом від цього залежить самостійність республік і в інших сферах суспільного життя. Жоден науковець в Україні, на думку І.Коропецького, не проаналізував професійно економічно-адміністративне відношення між союзним і

¹ Holubnychy V. Economic integration in Eastern Europe: a deterministic approach // Наукові записки - Wissenschaftliche Mitteilungen. Український технічно-господарський інститут. - Мюнхен, 1976 - 1977. - ХХУІІ. - С.3-61.

² Гаврилишин Б. Радянський Союз і Україна у світовому контексті // Сучасність. - 1987. - № 3. - С.98-105; його ж: Україна і Росія у світовому контексті // Там же. - 1991. - № 4. - С.67-72.

українським урядом. На жаль, він також не ставив це собі за мету і у власних публікаціях розкрив переважно наслідки так званого союзного управління в СРСР і перспективи економічного розвитку України¹.

Стан науки в Україні на початку 1990-х років розглянув Г.Грабович.² Найголовніший його висновок - Україна потребує новітнього плану Маршалла; докорінна реформа науки мусить стати державним пріоритетом. Серед конкретних завдань Г.Грабович називає невідкладний розвиток міждисциплінарних і порівняльних напрямів та міжнародних зв'язків. "Треба наново і, мабуть, уперше поставити питання міжнародних, міжнаціональних, міжетнічних зв'язків, бо все це замовчувалося або перекручувалося... Треба не забувати того, що було - бо деякі сліди вже затираються".

Інтерес зарубіжних політиків, науковців і громадських діячів до історії, економіки і культури народу України зростає пропорційно утвердженню української державності. Відомі вчені Б.Гаврилишин, Т.Геврик, Г.Грабович, Т.Гунчак, А.Жуковський, П.К.-Грімстед, І.Коропецький, В.Косик, Б.Кравченко, Д.Мейс, Я.Пеленський,

¹Коропецький І. Вплив реформ Горбачова на економічні права союзних республік // Сучасність. - 1988. - № 5. - С.83-92; його ж: Проблема української мови та управління економікою // Там же. - 1988. - № 12. - С.76-84; його ж: Економічна спільнота і національна суверенність // Там же. - 1989. - № 10. С.57-65; його ж: Проекти альтернативної системи економіки України // Там же. - 1990. - № 10. - С.96-105.

² Грабович Г. Наука і незалежність // Всесвіт. - 1992. - № 10. - С.165-170.

П.Потічний, О.Пріцак, О.Субтельний, П.Яцик та інші стали безпосередніми активними учасниками економічного й духовного відродження України.

Від 1991 р. бере початок новий етап розвитку гуманітарних наук в Україні. Він відбувається в складних умовах економічного спаду, невирішеності соціальних та політичних проблем, пошуків нових форм і методів самостійних контактів із зарубіжним науковим світом. Для багатьох науковців України старшого і середнього покоління це час, сповнений внутрішнього драматизму і подолання стереотипів, відкриття нових напрямів і методологічних засад історичних досліджень. Актуальність розвитку міжнародних відносин Української держави, нагальна необхідність вирішення життєво важливих зовнішньоекономічних та політичних питань спонукає до прагматичного підходу у вивченні наукових проблем. На висвітлення даної проблеми впливають кілька напрямів дослідження, які успішно розгортаються у першій половині 1990-х рр.: роль діаспори у збереженні й примноженні кращих традицій українського народу (В.Б.Євтух, Ю.І.Макар, В.Маркусь, М.Мушинка), українське відродження і світова культура (І.М.Дзюба, Я.Д.Ісаєвич, В.А.Смолій, П.С.Сохань, П.П.Толочко), взаємовідносини України і Росії (В.М.Ткаченко). Суттєве значення для переосмислення складних і неоднозначних явищ національної історії мають історичні та історико-політологічні праці Я.Р.Дашкевича та О.Й.Пріцака.

Якісні зміни у трактуванні ряду історичних явищ, процесів і в оцінках діяльності історичних осіб вимагають зваженого вивчення не тільки існуючої літератури, а й тієї джерельної бази, на якій вона

створювалась, відкриття і залучення до наукового обігу нових джерел.

Цінний для наукового аналізу матеріал містять фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України. Тут зберігається значна частина документів про міжнародні економічні й науково-технічні зв'язки України (ф. р-337 Державного планового комітету Ради Міністрів УРСР). Привертають увагу документи Верховної Ради Української РСР, зокрема постійної комісії у закордонних справах (ф.1, оп. 22). Однак у цих фондах обмаль матеріалів, які характеризують взаємовідносини республіканських і центральних органів управління у ділянці зовнішніх наукових та науково-технічних зв'язків. Механізм їх реалізації простежується лише при ретельному вивченні архівних документів конкретних структур, зокрема Державного комітету Ради Міністрів УРСР по координації науково-дослідних робіт (ф.4819). Найбільш інформативними є матеріали про відрядження вчених і спеціалістів з України за кордон і про перебування іноземних делегацій в Україні (оп.1, спр.137, 138, 354, 749, 985, 1212, 1215, 1216), про закупки, випробування і використання зразків зарубіжної техніки (спр.571, 751, 754, 986, 1214). Зважаючи на те, що наукові та науково-технічні зв'язки із зарубіжними організаціями здійснювало чимало відомств і установ республіки, які одержували вказівки безпосередньо від загальносоюзних і галузевих комітетів, минаючи органи управління України, жоден з них не міг узагальнити матеріали тих чи інших видів співробітництва, радикальним чином вплинути на його форми і напрями.

Добре упорядкованим є фонд 4802 Академії будівництва і архітектури УРСР - інституції, діяльність якої несправедливо мало висвітлювалась у науковій літературі. Академія представляла республіку в Раді Економічної Взаємодопомоги та в інших міжнародних організаціях. Керівництво Академією здійснювалось з Москви через Державний комітет Ради Міністрів СРСР по зовнішніх економічних зв'язках. Тому після ліквідації Академії до архівного фонду потрапили також документи ДКЕЗ.

Вагомим джерелом для вивчення проблеми є фонди Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО) України. Листування з відповідними відділами Центрального Комітету КПУ, доповідні записки, інформації, відповіді, що там готувались (ф.1), свідчать про підміну господарських органів партійними, висвітлюють процес формування і функціонування гальмівного механізму за умов адміністративно-бюрократичної системи.

Архів Президії Національної академії наук України (ф.251-р) містить докладні щорічні звіти про діяльність, в тому числі й міжнародну, Академії наук, частину звітів академічних інститутів. Останні вже тривалий час нагромаджуються на місцях і нерідко випадають з поля зору дослідників. Інститути рукопису та архівознавства ЦНБ ім.В.І.Вернадського НАН України містять цікаві особисті матеріали відомих учених, які жили й працювали в Україні. Ті документи, що збереглися і тепер відкриті для користування, свідчать про обмеженість свободи творчості вчених, їхнього спілкування із зарубіжними колегами.

Фонди колишнього Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти (МВССО) УРСР зберігають відомості про зв'язки вищих

учбових закладів України і зарубіжних країн, відрядження викладачів, вчених і студентів за кордон і прийом спеціалістів в Україні. Доповнюють джерельну базу дослідження обласні та міські архіви. Докладний аналіз фондів місцевих архівів, трактування міжрегіональних зв'язків могло б стати предметом окремого джерелознавчого дослідження.

Суттєво розкривають наукові та науково-технічні зв'язки східноєвропейських країн і роль в них "складової і невід'ємної частини СРСР" - радянської України - документи колишніх міжнародних організацій, в першу чергу Ради Економічної Взаємодопомоги, комісій і підкомісій з питань дво- та багатостороннього економічного й науково-технічного співробітництва, а також фондів державних і відомчих архівів, розташованих у Москві. Основна документація зберігається в Російському державному архіві економіки (РДАЕ). Сюди надходили важливі документальні матеріали Державного комітету СРСР по науці і техніці (ф.9480, ф.9493). У Центральному державному архіві Російської Федерації (ЦДА РФ) широко представлено матеріали колишніх ВЦСПС, ССОД, МВССО СРСР. Становлять інтерес деякі документи Міністерства закордонних справ СРСР з Архіву зовнішньої політики Росії.

Надбанням історії є документи Комуністичної партії Радянського Союзу. Їхній масив може бути об'єктом самостійних досліджень зі світової історії, зокрема східноєвропейських країн. Винятковими для дослідників міжнародних відносин ХХ ст. є джерела з Російського центру збереження і вивчення документів новітньої історії. Фонд 17 Секретаріату ЦК Компартії України містить

матеріали нарад, конференцій, пропозиції, постанови, рішення, доповідні записки, що регулярно надходили з ЦК КПУ до Москви.

При підготовці дисертаційного дослідження використовувались матеріали, систематично зібрані автором протягом 1980-1990 рр. в поточних архівах міжнародних, державних і громадських організацій (Секретаріат РЕВ, ДКЕЗ, ДКНТ СРСР, Держплан і МЗС УРСР, УРРПС, МВССО, УТДКЗ та ін.), Академії наук, вузів. Масив таких документів здебільшого перевищував перелік тих, що передавались на постійне збереження до державних архівів. Документи тимчасового зберігання вимагали детальної перевірки, зіставлення, критичного авторського аналізу.

Важливими для вивчення зовнішньоекономічних та науково-технічних зв'язків України в контексті співробітництва східноєвропейських країн є друковані джерела. Серед них - документи з'їздів і пленумів правлячих комуністичних партій, законодавчих і виконавчих органів державної влади, офіційні документи східноєвропейських країн. Великий загін радянських і зарубіжних істориків працював над вивченнями документів з історії двосторонніх відносин СРСР і країн Східної Європи. Те, що це держави, з якими безпосередньо межує Україна, на змісті відібраних для публікації документів ніяк не позначилось. Всупереч численним недолікам, видані томи документів становлять певну наукову цінність. В незалежній Україні варто було б мати власні видання документів з історії міжнародних зв'язків українського народу, а також довідкові праці з цієї проблеми (досвід підготовки літописів двосторонніх відносин уже є).

Чимало довідкових, інформаційних матеріалів готувалось у Секретаріаті РЕВ. За матеріалами країн і органів Ради у 1959-1973 рр. видавався "Бюллетень экономической информации", а потім до 1991 р. - інформаційний бюллетень "Экономическое сотрудничество стран-членов СЭВ". Довідкові матеріали складались за уніфікованими показниками, розробленими постійною комісією РЕВ по співробітництву в галузі статистики. Методологія розрахунків спрямовувалась на підтвердження досягнень "реального соціалізму" і подавала такі дані, які б свідчили виключно на його користь. По Україні окремі важливі розрахунки публікувати заборонялось.¹

Отже, архівні та друковані джерела дають багатий матеріал для наукових пошуків, аналізу епохи і широких наукових узагальнень. Документальні джерела з історії східноєвропейських країн та міжнародних зв'язків України, які до цього часу не вивчалися, відкривають перспективи нових оригінальних досліджень.

Розділ другий - "Становлення наукових та науково-технічних зв'язків країн Східної Європи у 1950-60-і рр." - розкриває процеси формування ідеології та організаційно-правових засад співробітництва і переорієнтації зовнішньоекономічної діяльності східноєвропейських країн на Радянський Союз.

Союзиницькі відносини закріплювалися двосторонніми угодами про дружбу, взаємну допомогу і повоєнне співробітництво. У їх розвиток були підписані окремі науково-технічні угоди. Для розробки

¹ Див.: Коропецький І. Засекреченість економічної статистики України // Сучасність. 1988. - № 1. - С.77; ЦДАВО України. - Ф. р-337. - Оп.46. - Спр.381. - Арк.75-76.

необхідних заходів і рекомендацій засновувались паритетні комісії. Розроблені на їх засіданнях документи були зобов'язаннями сторін на види і обсяг взаємного науково-технічного сприяння в зазначені терміни. Визначальним на багато років стало утворення економічного блоку східноєвропейських країн - Ради Економічної Взаємодопомоги. Діяльність РЕВ від початку і до кінця ґрунтувалась на принципах політичного і економічного характеру. Проголошувалось, що в основу відносин між соціалістичними державами покладено принципи соціалістичного інтернаціоналізму: поважання державного суверенітету, незалежності й національних інтересів, невтручання у внутрішні справи, повна рівноправність, взаємна вигода і товариська взаємодопомога. Розвиток подій у майбутньому показав нещирість цих принципів і довів небезпеку для світової цивілізації поділу людства на непримиримо ворожі табори.

Рухливість меж науково-технічного співробітництва, неможливість підігнати його розвиток під всеосяжне планування зумовлювали постійні пошуки стабілізації взаємозв'язків східноєвропейських країн. Вони давали певний ефект, хоча нерідко зводились до удосконалення адміністративно-бюрократичних методів управління економікою і взаємним співробітництвом.

Організація роботи радянської частини постійних підкомісій і Комітету РЕВ по науково-технічному співробітництву була покладена на Державний комітет СРСР по науці і техніці. Важлива роль належала також Державному комітету СРСР по зовнішніх економічних зв'язках. До середини 1950-х років республіка брала участь у науково-технічному співробітництві східноєвропейських країн виключно через загальносоюзні установи, виконуючи їхні розпорядки і

плани. Згодом не в змозі утримати все управління в одному центрі, союзні органи почали передавати частину своїх другорядних функцій на місця. Так в Україні з'явилися підрозділи, що організаційно забезпечували виконання зобов'язань Радянського Союзу по міжнародному співробітництву. У 1957-1961 рр. функціонував Державний науково-технічний комітет Ради Міністрів Української РСР. Після його ліквідації виник Державний комітет Ради Міністрів УРСР по координації науково-дослідних робіт як вищий республіканський орган, в компетенцію якого входило науково-технічне співробітництво із зарубіжними країнами. Згодом він набув статусу союзно-республіканського.

У липні 1957 р. в Україні в процесі децентралізації управління промисловістю і будівництвом було створено 11 економіко-адміністративних районів, які підпорядковувалися радам народного господарства. У віданні кожного з раднаргоспів знаходились питання науково-технічних зв'язків з іншими країнами. У 1961 р. Уккруднаргосп став постійним генеральним постачальником обладнання і матеріалів і органом по наданню інших видів технічного сприяння зарубіжним країнам. У його складі було створено спеціальний відділ науково-технічного співробітництва й зарубіжних відряджень. Уккруднаргосп провів значну роботу, аби поставки з України нової техніки і документації відбувалися без затримки.

Таким чином організації України виступали як виконавці рішень об'єднань і комітетів з Москви, маючи більшу чи меншу долю самостійності. Часті реорганізації управлінських структур заважали зовнішнім економічним і науково-технічним зв'язкам. Але в цілому пошуки нових форм управління народним господарством, у тому числі

процеси науково-технічного співробітництва із східноєвропейськими країнами, були ї необхідними, і економічно виправданими. Досвід діяльності раднаргоспів України у 1957-1965 рр. свідчить, що за умов Радянського Союзу це був період найбільш вдалого і ефективного поєднання регіональних і загальнодержавних інтересів, коли вперше було поставлено під сумнів доцільність жорсткого централізованого управління економікою.

З країн, які утворили соціалістичний табір, вищий рівень економіки і техніки, досвід і кадровий потенціал мали лише Чехословаччина та німецькі землі, що перебували в радянській окупаційній зоні. Відкинувши пропозиції про загальноєвропейську інтеграцію за планом Маршалла, радянське керівництво змусило це зробити і східноєвропейські країни, в яких за радянським зразком формувалась тоталітарна система. Радянський Союз взяв на себе основний тягар надання допомоги у відбудові країн Східної Європи. Йшлося про те, щоб закласти фундамент, який би не дозволив жодній країні у майбутньому відокремитися від радянського блоку. З багатьох видів продукції доля України в експортних поставках СРСР була визначальною. Природні родовища України бездумно експлуатувалися. Довгострокові національні інтереси не враховувались.

Орієнтація на експорт сировини і матеріалів, які не поновлюються, стримувала розвиток машинобудівних галузей промисловості України. З іншого боку, східноєвропейські країни розвивали гігантських масштабів виробництво готової продукції, яку можна було збувати переважно в Радянському Союзі. Промислове виробництво і технологія східноєвропейських країн все більше

орієнтувались на всепоглинаючу радянську економіку. Те, до чого прагнули радянські керівники, - прив'язати економічно і політично країни Східної Європи до Радянського Союзу, давало не тільки позитивний ефект. Воно викликало непередбачені економічні наслідки, супроводжувалось негативними соціокультурними трансформаціями й соціальними проблемами.

Крім прямої фінансово-економічної й технічної участі в структурній перебудові і географічній спрямованості економіки східноєвропейських країн, Радянський Союз прагнув вплинути на взаємне зближення й іншими методами. Двосторонні угоди передбачали обмін документацією на капітальне будівництво, кресленнями машин і устаткування, технологічною і відомчою документацією, зразками продукції. Відбувався широкомасштабний процес ознайомлення з технічним рівнем і можливостями сторін, перепрофілювання й адаптації економіки до нових суспільних умов.

Аналіз джерел і узагальнення фактичного матеріалу дають підстави стверджувати, що Радянський Союз докладав усіх зусиль, щоб посилити економіку східноєвропейських країн, довести всьому світові переваги соціалістичного способу виробництва і принципів співробітництва в рамках РЕВ. Об'єктивно значною є роль СРСР в післявоєнному відродженні східноєвропейських країн, індустріалізації, піднесенні їх культури, науки, освіти. У цьому - велика частка праці й народу України.

У 1950-60-і рр. в основному сформувалася структура, форми і методи міжнародних зв'язків східноєвропейських країн, де Радянський Союз займав безпосередньо домінуюче становище. Східноєвропейські країни вимушено потрапили в орбіту залежності від СРСР і створили

систему зовнішньоекономічних і науково-технічних зв'язків за радянським зразком. Це були роки послаблення історичних перспектив і національного нівелювання. Однак порівняно з попередніми десятиліттями відбулося розширення міжнародних контактів України.

Третій розділ - "Науково-технічне співробітництво східно-європейських країн у 1970-80-і рр.: гасла і реалії" - висвітлює проблеми економічної і науково-технічної інтеграції в рамках РЕВ, науково-технічну політику СРСР і її здійснення в радянській Україні.

Труднощі і суперечності економічного розвитку країн соціалістичного табору вимагали переходу від екстенсивних до інтенсивних форм господарювання, оволодіння досягненнями науково-технічної революції, подолання конфронтації з індустріально розвиненими країнами Заходу. В 1971 р. було прийнято Комплексну програму соціалістичної економічної інтеграції країн-членів РЕВ. У дисертації розкрито причини невиконання програми і показано численні спроби вивести співробітництво на вищий рівень, відвернути падіння темпів економічного розвитку. Однак екстенсивна економіка внаслідок якісно слабкої науково-технічної бази зумовлювала екстенсивний шлях розвитку співробітництва. У Східній Європі певною мірою змирилися з односторонньою орієнтацією економіки, проте у галузі новітньої науки і технологій шукали шляхів до використання досягнень західних держав. Україна вимушено стала ланкою в ланцюгу відносин, вибудованих за принципом "дешеву сировину - зі Сходу, передову технологію - з Заходу". Стагнація технічного переозброєння і якості продукції свідчили про обтяжливість такого співробітництва і для східноєвропейських країн.

Тривалий час пріоритети у взаємному співробітництві відводилися розв'язанню переважно економічних проблем, розширеному відтворенню виробництва засобів виробництва. Соціальна сфера залишалася на другому плані. Це чітко виявлялося у відсутності стійких зв'язків у галузі легкої і харчової промисловості, сільського господарства, сфери послуг.

У 1980-х рр. правлячі партії східноєвропейських країн в черговий раз зробили спробу досягти поглиблення співробітництва за рахунок прискорення темпів науково-технічного прогресу й інтенсифікації економіки. Значення і можливості НТП впливали з того, що СРСР і країни Східної Європи на окремих напрямках науки мали світові досягнення, володіли значним науково-технічним потенціалом. Однак адміністративно-командна система була неспроможна виробити механізм, який би автоматично зближав науку і виробництво, ставав на перешкоді технічно відсталим підприємствам, безплідним науковим установам. Внаслідок низької кваліфікації виробників, застарілих устаткування, технології і матеріалів структура торгівлі східноєвропейських країн із Заходом була більш типовою для країн, що розвивались. Під впливом помилкових політичних пріоритетів економічні зв'язки східноєвропейських країн виявились заідеологізованими, залежними від особистих контактів у вищих ешелонах партійної і державної влади.

Останньою спробою вийти на шлях інтенсивного розвитку і врятувати саму соціалістичну систему було прийняття у грудні 1985 р. Комплексної програми науково-технічного прогресу (КП НТП) країн-членів РЕВ. Однак співробітництво східноєвропейських країн і після цього розвивалося за раніше відпрацьованою схемою. Чимало

результатів, які видавалися за досягнення КП НТП, було досягнуто на підставі угод, укладених ще на початку 1980-х рр. Спільні розробки знову зупинилися на стадії дослідних зразків, або впроваджувалися на 1-2 підприємствах. Оскільки формування програми проходило без участі багатьох майбутніх партнерів, то значна кількість завдань не викликала інтересу у конкретних виконавців. Все це призвело до різкого падіння престижу програми, втрати темпів розвитку і до все більшого розуміння неперспективності взаємного співробітництва східноєвропейських країн на застарілих ідеологічних, політичних та економічних засадах. До технологічної моделі співробітництва перейти так і не вдалося. Відносини "нового типу" розпалися, як тільки зник інтегруючий ідеологічний фактор, а на зміну вольовим методам розв'язання проблеми прийшли економічні чинники. Разом з РЕВ зазнав краху і той особливий економічний порядок, який скріплював тоталітарні режими країн Східної Європи.

Всупереч труднощам соціально-економічного порядку Україна нарощувала і вдосконалювала свій науково-технічний потенціал, нагромаджувала досвід міжнародного співробітництва. Міжнародне визнання здобули розробки українських вчених у галузі зварювання, ракетно- та літакобудування, кібернетики, математики, теоретичної фізики, матеріалознавства, фізіології, клітинної та молекулярної біології. У всьому світі визаний внесок України в дослідження космічного простору.

Гальмом на шляху науково-технічного прогресу виступали роз'єднаність академічної, вузівської і галузевої науки, відомчий підхід. Часто не знаходили впровадження не лише вітчизняні технічні розробки, а й імпортна техніка.

Адміністративно-територіальний принцип організації досліджень в СРСР був досить вигідний центру, який на власний розсуд фінансував дослідження. Виникла своєрідна ієрархія столичної і периферійної науки. Економіка України підганялась під директивні плани союзного і республіканського урядів. Безліч різних постанов, інструкцій, інших документів - партійних, державних, відомчих - зводила нанівець права республіки у розгортанні зовнішньоекономічної та науково-технічної діяльності. За програмами розвитку науки і технічного прогресу, комплексними програмами розвитку окремих галузей виробництва, які розроблялися в СРСР, окремо в Україні, у кожній з східноєвропейських країн, крилися спроби відвернення уваги від тягара проблем, які охопили соціалістичний табір. За визначеннями "інтеграція", "інтернаціоналізація", "єдиний народногосподарський комплекс" тощо насправді приховувалися дії, спрямовані на уніфікацію суспільного й культурного життя народів і штучне переплетення економіки різних країн і регіонів, аби ніхто, крім бюрократичної і партійної еліти, не був господарем у своїй країні і на своїй землі.

"Основні напрями і форми міжнародних наукових та науково-технічних зв'язків України" - четвертий розділ дисертації.

Суттєве значення має досвід прямих зв'язків і координації досліджень між організаціями України і східноєвропейських країн, хоча УРСР, як і інші республіки, не мала права встановлювати безпосередні відносини з повноважними представниками інших країн без згоди на те центральних органів управління.

Прямі зв'язки між виконавцями, спільні науково-виробничі об'єднання, підприємства і конструкторські бюро, дослідні

виробництва стали ефективними формами кооперування наукових сил і засобів східноєвропейських країн. Їх розвиток мав принциповий характер. Більшого ефекту досягали там, де партнери підбиралися з урахуванням інтересів і можливостей сторін, були зорієнтовані на найсучасніший рівень техніки і технології, освоєння продукції, що не поступалася світовим зразкам.

З 1960-х рр. бере початок координація науково-технічних розробок, здійснюваних східноєвропейськими країнами. Поєднання загальнодержавних і місцевих зв'язків у науково-технічній сфері було економічно виправданим. Однак східноєвропейські країни аж до середини 1980-х рр. робили ставку на механічне, кількісне розширення координації науково-дослідних робіт. До того ж координація не поєднувалася із зобов'язаннями про передачу відповідної інформації в достатньо повному обсязі і в стислі терміни.

Самостійною формою наукових і науково-технічних зв'язків стало спільне проведення досліджень. Таке співробітництво розвивалося між установами України й східноєвропейських країн в галузі фізико-математичних, технічних, хіміко-технологічних і біологічних наук, у галузі чорної металургії, вугільної промисловості, будівництва, сільського господарства та ін. Ефективність співробітництва підвищувалась при розмежуванні прав і обов'язків сторін і при використанні госпрозрахункових договірних відносин. Кооперацію зусиль вчених кількох країн стимулював принцип матеріальної зацікавленості і матеріальної відповідальності.

Однією з найбільш ранніх форм взаємозв'язків України і східноєвропейських країн був обмін науковою літературою, науково-технічною документацією та інформацією. Інформаційні органи в

Україні у виконанні своїх функцій спиралась на загальносоюзні інститути наукової і технічної інформації; їх самостійне існування було немислиме. Досвід свідчить, що в сучасних умовах без надійної розгалуженої системи науково-технічної інформації неможливо вести наукові і проєктні роботи, створювати спільні підприємства і творчі колективи, підтримувати прямі зв'язки.

У цілковитій відповідності до адміністративно-командних методів управління додержувався порядок відрядження за кордон спеціалістів з України і прийому зарубіжних вчених у республіці. Метою відряджень здебільшого було виконання робіт за планами співробітництва, участь у міжнародних наукових конференціях, надання технічної допомоги. Вчені України у досліджуваний період надавали колегам із східноєвропейських країн консультативну й методичну допомогу в справі розробки нових наукових напрямів, освоєнні радянської техніки і технології виробництва. Але, як правило, мало уваги зверталось на вивчення зарубіжного досвіду і впровадження його в Україні.

За сучасних умов впровадження договорів і контрактів на виконання науково-дослідних робіт, вихід України на міжнародний ринок змушують науково-дослідні й дослідно-конструкторські організації уважніше ставитися до зарубіжного досвіду, йти шляхом раціоналізації зарубіжних відряджень, усувати формальні перешкоди в їх здійсненні. При цьому слід враховувати й те, що поряд з лібералізацією режиму виїзду за кордон нагромаджується не тільки позитивний, а й негативний досвід: Україна зазнає відчутних втрат спеціалістів. Ті, хто вирішив працювати за кордоном, практично ніяк

не компенсували витрат на власну підготовку; вони поки що чинять незначний вплив на розвиток науки в Україні.

Відтік висококваліфікованих спеціалістів не завдасть помітної шкоди, а навпаки, принесе відчутну користь національній економіці, науково технічному розвитку, якщо створити належні умови для зворотної міграції. Необмежені поїздки за кордон у будь-які країни на контрактній основі сприятимуть поповненню валютних запасів України, розвитку матеріально-технічної бази наукових досліджень, перенесенню на національний ґрунт зарубіжного наукового досвіду і технологій, зростанню стимулів до творчої праці.

Культурне, освітнє, ідеологічне й науково-технічне значення мали зв'язки східноєвропейських країн у галузі підготовки спеціалістів. Перехід з 1991 р. до взаємних розрахунків у вільно конвертованій валюті та інші причини зумовили згортання такого виду співробітництва. Натомість зростає кількість тих, хто прагне здобути чи підвищити кваліфікацію в країнах Заходу. Для України і східноєвропейських країн взаємну користь мало б відновлення домовленостей про широкий обмін фахівцями і студентами на безвалютній основі.

Наскрізь заідеологізованими були взаємозв'язки східноєвропейських країн у галузі суспільних наук. Але форми співробітництва, які історично склалися, - наукові конференції, спільні видання, обмін публікаціями, стажування - можуть бути використані для реалізації нових наукових і суспільно-політичних завдань, передусім для духовного відродження й утвердження загальнолюдських пріоритетів.

У п'ятому розділі - "Проблеми участі України в загальноєвропейському співробітництві на рубежі 1980-90-х рр." - підкреслюється, що спільним і для України, і для східноєвропейських країн завданням є "повернення в Європу". Головна передумова для цього - утвердження політичної й економічної стабільності, розбудова держави.

Важливе значення має адаптація економіки, науки і техніки України до світового розподілу праці, участь у діяльності міжнародних економічних і культурно-освітніх організацій, підготовка власного дипломатичного корпусу і зовнішньоекономічного представництва. Відкриваючи економіку для співробітництва з іноземними партнерами, слід подбати про сумісність законів, чинних в Україні і за рубежом, тобто про спільний юридичний простір.

Логіка соціально-економічного розвитку, досвід передових держав світу вказують на необхідність розширення прав виробничих і науково-дослідних організацій у зовнішніх зв'язках.

Чи стане науково-технічний прогрес органічною складовою частиною утвердження економічного суверенітету й переходу республіки до ринку залежатиме, зокрема, від того, наскільки радикальними будуть зміни в справі організації науки і виробництва в Україні. Позитивне значення мало б впровадження механізму матеріального стимулювання наукових співробітників за рахунок валютних надходжень, забезпечених цими співробітниками.

Розвивати нові форми співробітництва, торгівлю, науку, технологію неможливо без дво- і багатостороннього зв'язку. Поки не створено загальнодержавну інформаційну мережу, поки відповідну

обчислювальну техніку замінюють складанням оглядово-аналітичних довідок і виданням реферативних журналів, Україна буде відгороджена від міжнародних банків даних "електронною завісою".

Одним із шляхів подолання організаційних труднощів міжнародного науково-технічного співробітництва є продаж ліцензій та виконання науково-дослідних робіт на замовлення. Проведенню економічної реформи сприяла б реалізація разом із зарубіжними партнерами великих цільових науково-технічних проєктів, утворення спільних фондів, пайове матеріальне й фінансове забезпечення.

Великого значення набирає набутий досвід прикордонного й міжрегіонального співробітництва. Пріоритетом тут можуть користуватися спільні розробки й практичні дії у галузі екології, комплексного використання природних ресурсів, сільського господарства, будівництва, охорони здоров'я.

Консолідація українського суспільства, виражена економічна й науково-технічна політика дадуть змогу Україні забезпечити на кінець ХХ ст. значний приріст зовнішньоекономічних зв'язків, розширити свою участь у міжнародних організаціях, зміцнити авторитет у міжнародно-правовій практиці і включитися в процес загальноєвропейської інтеграції.

Особистий внесок дисертанта у дослідження проблеми полягає у розробці принципово важливих питань наукових і науково-технічних зв'язків України і східноєвропейських країн у 1950-80-і рр., аналізі й узагальненні досвіду, проблем і уроків цих взаємозв'язків, у перегляді їх застарілих характеристик і оцінок, впровадженні до наукового обігу значної кількості нових джерел.

У підсумку на захист виносяться такі основні положення дисертації:

1. Історію наукових та науково-технічних зв'язків України і східноєвропейських країн у другій половині ХХ ст. з нових методологічних позицій системно ще не досліджено. Дезорієнтація фахівців у проблемах соціально-економічного розвитку країн Східної Європи в післявоєнний період продовжується через брак відповідних наукових розробок, монографічних досліджень, програм, підручників. Вивчення "заплямованих" соціалізмом країн стало малопrestiжною справою. Це загрожує появою нових ухилів у тематиці й методології суспільствознавчих досліджень, нових суттєвих прогалин у знаннях новітньої історії східноєвропейських країн і врешті-решт дистанціюванням від них України.

2. 1950-80-і рр. дали чимало позитивного для економічного і науково-технічного прогресу східноєвропейських країн. Всі вони зміцнили своє політичне становище на європейському континенті і зайняли певне місце у світовому розподілі праці. Наукові здобутки, технічні досягнення, в тому числі одержані за участю українських фахівців, визначають профіль східноєвропейських країн у міжнародних економічних відносинах кінця ХХ ст. Інтернаціоналізація негативних явищ і тенденцій, властивих радянському суспільству, завдала значної шкоди об'єктивному процесу зближення європейських народів. Однак деформація взаємозв'язків, викликана особливостями суспільного життя, була неспроможною перекреслити надбаня народів, зупинити їх природний рух до розширення і поглиблення співробітництва, обміну досвідом.

3. Наукові і науково-технічні зв'язки України і східноєвропейських країн, всупереч канонам тоталітарної системи, сприяли національному самовизначенню народів і їх взаємному духовному збагаченню. Незалежно від волі організаторів міжнародного співробітництва в рамках РЕВ Україна в 1950-80-х рр. розширила контактний простір в Європі за рахунок зменшення односторонньої орієнтації на Росію; у наукових та науково-технічних зв'язках із східноєвропейськими країнами республіка одержувала певні стимули науково-технічного розвитку і уроки міжнародного й міждержавного спілкування.

4. Історичний досвід не ствердив одну з основних ленінських тез про те, що тенденція до інтернаціоналізації, властива капіталістичному суспільству, здобуде простір і логічне завершення при соціалізмі. Штучна відособленість від світу сприяла зародженню й пануванню тоталітаризму, вела до технологічного відставання і погіршення умов життя трудящих. Форми і організаційні рамки співробітництва східноєвропейських країн зайшли в суперечність з потребами розвитку продуктивних сил. Країнам РЕВ не вдалося уникнути паралелізму в розвитку господарства; замість інтеграції та інтернаціоналізації відбувалася уніфікація економіки. Україна вимушено стала ланкою в ланцюгу відносин, вибудованих країнами РЕВ, бо вона не була господарем власних сировинних, паливних, енергетичних, трудових і інтелектуальних ресурсів.

5. Міжнародні науково-технічні зв'язки виявилися частиною народного господарства, найбільш незахищеною перед суспільними деформаціями, натиском адміністративно-командної системи, ідеологічних і воєнних доктрин. До відторгнення науково-технічного

прогресу спонукала сама система партійно-державного керівництва, яка насаджувала вертикальні структури співробітництва у суворо регламентованих межах. Сформована протягом багатьох десятиліть, вона залишалась майже незмінною і з великими труднощами сприймала нововведення. Наука України попри всі її значні досягнення все більше набувала провінційного характеру. Організація і культура зовнішніх наукових та науково-технічних зв'язків хронічно відставали від запитів часу, продиктованих сучасними міжнародними відносинами й потребами суспільного розвитку.

6. Розвиток східноєвропейських країн після другої світової війни йшов шляхом соціальних і економічних експериментів, мегодом спроб і помилок, які в 1970-80-х рр. набули масового характеру. Адміністративно-бюрократичні методи господарювання довели свою теоретичну й практичну неспроможність в галузі зовнішньоекономічної й науково-технічної діяльності. Співробітництво в рамках РЕВ не стало рушійною силою соціально-економічних перетворень в східноєвропейських країнах. Лише революційні за своїм значенням події 1989-1990 рр. підвели ризику застарілим умовам господарювання в країнах РЕВ.

7. Нагромаджений досвід поділу праці в галузі науково-технічних досліджень з східноєвропейськими країнами має як позитивні, так і негативні риси. Критично осмислений, він може служити мостом для залучення України до процесів загальноєвропейської інтеграції. Для України інтеграція у світову економіку є завданням економічного і політичного гатунку.

8. Важливий урок історії полягає в тому, що повернутись на перевірену дорогу людської цивілізації можна не через відмежування

один від одного і суцільне заперечення минулого, а з допомогою творчого використання багатого історичного досвіду. Непродумане руйнування усталених взаємних зв'язків є однією з причин економічних труднощів України й східноєвропейських країн. Територіальна близькість з східноєвропейськими країнами, спорідненість історичної долі зумовлюють необхідність відновлення, подальшого розвитку, розширення і поглиблення зв'язків на новій основі, об'єднання зусиль у виборі шляхів мирного демократичного розвитку.

2. ПУБЛІКАЦІЇ З ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Загалом по проблематиці дослідження автором опубліковано понад 40 наукових праць обсягом 47 д.а. Основні положення і висновки дисертації викладено в таких публікаціях:

I. Монографії, брошури, розділи в колективних працях

I.1. Україна в міжнародних науково-технічних зв'язках (70-80-і рр.). - К., 1993. - 145 с.

I.2. Украинская ССР в научно-техническом сотрудничестве стран социализма (1945-1970 гг.). - К.: Наук. думка, 1988. - 248 с. (Співавт.: П.С.Сохань).

I.3. Сотрудничество СФРЮ со странами-членами СЭВ. - К.: Наук. думка, 1987. - 112 с.

I.4. Общество румыно-советской дружбы // Деятельность обществ дружбы с СССР в странах социалистического содружества. - К.: Наук. думка, 1987. - С.167-184. (Співавт.: І.Т.Лісевич).

1.5. Співробітництво країн-членів РЕВ: критичний аналіз проблем. - К., 1989. - 19 с.

2. Статті, тези доповідей і повідомлень, рецензії

2.6. Советско-чехословацкое научно-техническое сотрудничество и участие в нем Украинской ССР // Из истории украинско-чехословацких интернациональных связей. - К.: Наук. думка, 1989. - С.225-245. (Співавт. П.С.Сохань).

2.7. Відрядження вчених та спеціалістів України за кордон у 70-80-х роках // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. Респ. міжвідомч. зб. - К.: Наук. думка, 1992. - Вип.2. - С. 64-71.

2.8. Науково-технічне співробітництво СФРЮ з країнами-членами РЕВ // Укр. іст. журн. - 1981. - № 1. - С.83-89.

2.9. Экономическое сотрудничество Югославии со странами-членами СЭВ // На путях дружбы и сотрудничества. - К.: Наук. думка, 1981. - С.223-232.

2.10. Розвиток спеціалізації і кооперування виробництва між СФРЮ і країнами-членами РЕВ // Економіка Рад. України. - 1982. - № 2. - С.73-77.

2.11. Розвиток багатосторонніх економічних відносин СФРЮ з країнами-членами РЕВ // Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн. Респ. міжвідомч. зб. - К.: Наук. думка, 1982. - Вип.8. - С.66-76.

2.12. Питання економічного та науково-технічного співробітництва Югославії з країнами-членами РЕВ у прямих радянських і зарубіжних авторів // Там же. - 1983. - Вип.9. - С.67-72.

2.13. Участь Української РСР у радянсько-югославському науково-технічному й культурному співробітництві // Укр. іст. журн. - 1983. - № 6. - С.44-51.

2.14. Экономическое и научно-техническое сотрудничество СССР и Югославии и участие в нем Украинской ССР // Украина во взаимосвязях славянских народов /К IX Международному съезду славистов. / Сб. науч. трудов. - К.: Наук. думка, 1983. - С.176-189.

2.15. Співробітництво вищих навчальних закладів УРСР і Югославії (60-70-і роки) // Проблеми слов'янознавства. Респ. міжвідомч. зб. - Львів, 1985. - Вип.32. - С.73-77.

2.16. Роки звершень // Під прапором ленінізму. - 1985. - № 20. - С.80-81.

2.17. Югославія (історія). // Українська Радянська Енциклопедія. - Т.12. - К., 1985. - С.466-467.

2.18. Хорватія (історія) // Там же. - С.167.

2.19. Чорногорія (історія). // Там же. - С.337.

2.20. Научно-техническое сотрудничество СССР И СФРЮ // Узловые вопросы советского славяноведения. Тезисы докладов и сообщений IX Всесоюзной научной конференции историков-славистов. - Ужгород, 21-23 сентября 1982 г. - Ужгород, 1982. - С.153-154.

2.21. Международные научно-технические связи УССР: проблемы становления и развития // Молодежь и актуальные проблемы исторической науки. Тезисы общественно-политических чтений. 7-9 июня 1989 г., г.Черновцы. - К., 1989. - С.241-243.

2.22. Изучение международных связей населенных пунктов, предприятий в историко-краеведческих исследованиях // ІУ

Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства.
Тези доповідей і повідомлень. - К., 1989. - С.316-317.

2.23. Научно-технический прогресс и культура славянских народов: взаимосвязь и взаимозависимость // Міжнародная канферэнцыя. Минск. 24-27 мая 1990. Тэзісы докладау і паведамленняу. - Мінск, 1990. - С.38-39.

2.24. Слов'янські джерела і духовне відродження України // X Всеукраїнська славістична конференція "Духовне відродження слов'ян у контексті європейської та світової культури". Тези доповідей. Чернівці, 5-8 вересня 1992 р. - Чернівці, 1992. - Т.2. - С.274-275.

2.25. Українська археографія // Вісн. Міжнар. асоціації українців. - 1993. - № 1. - С.85-88.

2.26. Співробітництво в ім'я миру і соціального прогресу.

Рец. на кн.: Брицкий П.П. Помощь стран социализма в подготовке кадров для освободившихся государств. - Львов: Вища школа, 1986 // Укр. іст. журн. - 1987. - № 3. - С.149-150 (Співавт.: С.В.Відняцький).

2.27. Міжнародні наукові зв'язки братньої Білорусії.

Рец. на кн.: Белорусская ССР в научном сотрудничестве Советского Союза и социалистических стран (1945-1985 гг.). - Минск: Наука и техника, 1986 // Укр. іст. журн. - 1988. - № 9. - С.149-150.

B. Dany

Danylenko Vasyl Mykhailovych. Ukraine in the Scientific and Technical Research Relations between the East European Countries (1950-1980 s).

Thesis for a doctor's degree, speciality 07.00.02 "World History", M.S.Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1995.

Thesis typescript is defended. Principal results of the research have been expounded in 27 scientific works; summing up the problem investigation by home and foreign historiography they reveal the trends, mechanism, forms and methods of co-operation between scientists and specialists of the Ukrainian SSR and the East European countries. Appraising properly the positive results of the co-operation the author gives a critical appreciation of the scientific and technical research policy of the countries of the so-called "socialist camp" and draws some conclusions which could be used for the development of international relations of Ukraine as an independent state.

Даниленко В.М. Украина в научных и научно-технических связях восточноевропейских стран (1950-80-е гг.).

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.02 - Всемирная история, Институт украинской археографии и источниковедения им.М.С.Грушевского Национальной академии наук Украины, Киев, 1995.

Защищается рукопись диссертации. Основные положения исследования изложены в 27 научных работах, которые подводят итоги изучения проблемы в отечественной и зарубежной историографии, раскрывают направления, механизм, формы и методы взаимодействия ученых и специалистов УССР и восточноевропейских стран. Отдавая должное положительным результатам сотрудничества, автор критически оценивает научно-техническую политику стран социалистического лагеря и делает выводы, которые могут быть использованы для развития международных связей Украины как независимого государства.

Ключові слова: Україна, Східна Європа, міжнародні відносини, науково-технічні зв'язки.

SHUCAN

AN 32 540

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

609844

AB 32.424

AB 32.424

Друкується за згодою редакції журналу "Історія України" (Київ, 1995).

Відповідальний за випуск: Ірина Іванівна Білоусова, зав. редакції журналу "Історія України" (Київ, 1995).

Відповідальний за випуск: Ірина Іванівна Білоусова, зав. редакції журналу "Історія України" (Київ, 1995).

Друкується за згодою редакції журналу "Історія України" (Київ, 1995).

Відповідальний за випуск: Ірина Іванівна Білоусова, зав. редакції журналу "Історія України" (Київ, 1995).

Відповідальний за випуск: Ірина Іванівна Білоусова, зав. редакції журналу "Історія України" (Київ, 1995).

Підписано до друку 17.05.95 Формат 60x84 1/16
Ум. друк. арк. 2,79 Обл. вид. арк. 2,88
Тираж 100. Зам. 270 1995 р. Безплатний
Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАН України
Київ-1, Грушевського, 4